

Ver van alles

Colofon

ISBN: 978 94 6365 932 1

1e druk 2026

© 2026, Cees van den Hof

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Tekening omslag: Justus Pieter de Veer

(Marsch van het 7^e bataljon door de Sangsit)

Foto auteur: Willem Wisselink

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Ver van alles

Cees van den Hof

Inhoud

TABAK	7
Heksenscheet en salieslemp	9
Bestegoed en Trigje Clinge	31
Zaaigrond en afvaart	57
Doodsmare en lakdoos	78
Moederkoorn en vaderland	100
 DJAGARAGA	 125
Everzwijn of wisseldaalder	127
Kil vaarwel of warm welkom	150
Horig of vrij	172
Eeuwig dood of levendig dromen	196
Moentji sarinah of appel van zijn oog	223
Naar Djagaraga en ziek weerom	249
 Verklarende woordenlijst	 280
Enkele geraadpleegde bronnen	288

TABAK

*‘Graauw is uw hemel en stormig uw strand,
Naakt zijn uw duinen en effen uw velden,
U schiep natuur met een stiefmoeders hand, –
Toch heb ik innig u lief, o mijn Land!’*

E.J. Potgieter, ‘Holland’ (in Zweden 1832)

Heksenscheet en salieslemp

De winter was in 1844 meedogenloos binnengevallen en had na de jaarwisseling zijn bewind zo wreed voortgezet dat er geen kans op verlossing leek te bestaan. Het water van de rivieren lag vastgevroren in een schotserige stremming; men zou ze te voet kunnen oversteken, eerst de Waal en dan voorbij het fort Sint Andries de Maas om naar 's-Hertogenbosch te lopen. Maar er was geen kramer of vagebond die zich aan zo'n tocht waagde. Waartoe ook? Het vuur bevroor de oude Moerasdraak immers in zijn muil. Daar hoefde geen mens aan te twijfelen, want nooit tevoren had een strengere vorst het land geteisterd, zei grootknecht Kruijk, terwijl hij met zijn knipmes het onder eind van een nieuwe steel passend voor de dul van een spitvork maakte. De essenhouten snippers leken aan zijn voeten soms samen te vallen tot onleesbare schrifttekens, runen van verre voorvaderen waarin oude geheimen werden bewaard. Kruijk droeg kennis van verhalen die voor goede verstaanders tot ontsluiting van deze verborgen betekenissen konden leiden en hij vertelde ze graag, zonder daarbij van de toehoorders meer dan een luisterend oor te verwachten. Het was zijn eigen huiver voor het alom aanwezige kwaad dat hij ermee trachtte te bezweren, had baas Hattelaar wel eens gezegd – hij deed er wat drommel beter aan meer vertrouwen in de Heere te stellen en Diens goedertierenheid te prijzen, dan zich zo te verslingeren aan duistere geestdrijverij. Maar zo'n vroom vermaan kon de grootknecht niet uit het bolwerk van zijn verbeelding verdrijven; vooral de listen en lagen van heksen of dwaalfeeën vormden de goddeloze pijlers van zijn standvastigheid.

Hij had zich altijd een ervaren en betrouwbare kracht getoond, die zijn overwicht op de meiden en overige knechten mede dankte aan deze verhaalkunst, dus gunde baas Hattelaar hem de uitoefening van zijn ondeugd, zolang hij 's zondags maar ter kerke ging. Aan die voorwaarde voldeed Kruijk met genoegen, want het geloof der vaderen en zijn eigen bijgeloof bleken één paar klompen van dezelfde maker. Hij verzuimde alleen wanneer op de dag des Heeren het hooi moest worden binnengehaald voordat er noodweer boven de oppers zou losbarsten; deze aardse plichts-

betrachting vond vanzelf genade in zowel Gods oog als in dat van baas Hattelaar. Alleen dominee Hulstijn trok bij de eerste de beste gelegenheid vanaf de kansel in felle bewoordingen van leer tegen dit verstek, wat hem achteraf op een eenstemmige uitbrander van de kerkenraad kwam te staan. Gelukkig voor hem uitten de herenboeren hun ongenoegen nog wel in de beslotenheid van de consistoriekamer, maar veel had het (naar verluidt) niet gescheeld of de kwestie was op een publieke losmaking uitgedraaid.

‘Heksen zijn niet altijd boosaardig,’ oordeelde de grootknecht, terwijl hij met de punt van zijn klomp de ligging van een paar houtschilfers wijzigde.

Ze zaten op de deel en Joost Paltzer keek naar de snippers op de leemvloer, alsof daar zojuist het bewijs van Kruijks bewering met een simpele voetbeweging was geleverd. Hij telde zestien jaar en bijna negen maanden geleden, aan het begin van de oogstmaand, had hij als jongste knecht zijn intrede op de hoeve gedaan. Deze plechtstatige woordkeuze deed zeker recht aan het belang van de betrekking, had Kruijk hem toen gezegd, om er meteen aan toe te voegen dat ledigheid hier als een oorkussen van de duivel werd beschouwd. Maar dat wist Joost natuurlijk zelf allang. De grijs van de grootknecht had hij op dat moment niet begrepen, pas van lieverlee raakte hij bekend met diens goedmoedige spotzucht. En nu prees hij zich gelukkig dat de oude steel van de spitvork buiten zijn schuld was gebroken, het herstel bood immers tijd voor een vertelling en deze kans zou Kruijk vast niet onbenut laten. De koeien in de groepstal keken met bedachtzaam malende kaken naar hen, eveneens in afwachting van nadere toelichting. Ook de paarden leken belangstellend en zelfs enigszins ongeduldig, ze schraaptten de hoeven en bonkten af en toe met hun schoften tegen de tussenschotten. Voor de warmte die ze belangeloos van hun grote lijven lieten domen, was een spannend verhaal waarachtig niet te veel verlangd. De geluiden die ze overdag maakten, klonken anders dan ’s nachts, wist Joost. In het donker van zijn kamertje op de hooizolder hoorde hij ze haast met menselijke stemmen mompelen en hun bewegingen schenen onderworpen aan grotere kiesheid. Soms meende hij in deze gedempte geruchten een verdraagzaam gevoerd beraad te horen.

Ook al was het onverstaanbaar, er ging een geruststellende werking vanuit. Sinds een van de meiden hem aanmoedigde om zelf eens melk

uit de speen van een koe te knijpen, had de goeiige berusting van het dier hem onverwacht aangegrepen en hoewel zijn poging schamel afstak bij de romige struil die zij met haar sterke rode vingers wist te ontwringen, begreep hij dat het vertrouwen van een beest altijd onbaatzuchtig was. Dat lag tussen mensen wel anders.

‘Op de hei van Half Mijl, in de buurt van Toterfout waar, zo vertelden de oude lieden in Oerle en Vessem, heidenen uit de vroege voortijd begraven lagen, stond ’t cafeetje van moeder Hanne en haar dochter Mie. De streek was ruig en men vond verderop slechts enkele plaggenhutten, samengedromd als kleumende schapen, waarin stiefkinderen van God huisden. Voor geen mens viel daar iets te zoeken of te vinden. Toch trok er geregeld volk langs haar nerinkje, boeren die turf gingen steken of marskramers die met hun koopwaar van dorp tot buurtschap gingen, en niet een verzuimde een borreltje van vijf cent aan haar toog te drinken, ook al hadden ze haast of konden ze ’t geld amper missen. Dat kwam zo: de twee vrouwen waren heksen. Als zodanig stonden ze niet alleen wijd en zijd bekend, nee, de bewijzen van hun tovenarijen waren even talrijk als gestapelde turven op een slagkar. De reiziger die er eigengereid of uit onwetendheid niet aanlegde, verdwaalde subiet op de hei. Laat ze maar lopen, zei Hanne dan, ze komen wel terug. En dat gebeurde ook. Nadat ze ’t plengoffer hadden betaald en vervolgens zelf met één teug achterover geslagen, konden ze met een gerust gemoed weer op pad gaan, ze zouden niet nog eens op de dool raken. Soms werden ze door Hanne of Mie zowaar een eindje op weg geholpen, want in haar hart waren deze twee toverkollen de beroerdsten niet.’

Na dit relaas over de nogal tamme heksenstreek van Hanne en Mie, dat Joost nogal teleurstellend vond – zijn voorkeur ging naar kwaadaardiger dwarsbomen van goede bedoelingen uit – droeg Kruijk hem op de grup achter de koeien leeg te scheppen. Toen hij buiten in gebogen houding bij een geopend mestluikje bezig was, vielen er koude druppels in zijn nek. De ijspegels aan de onderkant van het rieten dak waren aan het smelten. Het was eindelijk gaan dooien.

Men vreesde het ontstaan van een ijsdam op de rivier, maar drie dagen na de vroege Pasen raasde een zuidwester storm over het land, die grote

schotsen van het kruiend ijs over de dijk stuwde. Daardoor raakten de kering en gebouwen aan de binnenteen weliswaar beschadigd, maar het gevaar van een doorbraak leek er godlof mee afgewend. Toch gingen de dorpelingen door met het op kritieke plaatsen aanbrengen van verhogingen. Ook baas Hattelaar had werkvolk naar de dijk gestuurd en Joost sleepte korven met aarde langs het talud omhoog. Het was zwaar werk en de opluchting toen het water niet langer bleek te stijgen, uitte zich in een vreugdevolle verbroedering die de verschillen tussen stand en geloof kortstondig naar de achtergrond drong. Ze hadden zich weerbare mannen getoond aan wie de roes van hun overwinning een aards zelfbewustzijn verschaftte; het gemeenschappelijk geofferde bloed en vooral zweet vormden de pronkjuwelen van hun zegepraal.

De eerstvolgende zondag temperde dominee Hulstijn vanaf de kansel deze hoogmoed. Natuurlijk was er alle reden tot dankbaarheid, maar dan toch allereerst jegens de Almachtige, Die in Zijn goedertierenheid het land van Heesselt en Varik had gespaard. Hij bracht de noodlottige overstroming van vijfentwintig jaar eerder in herinnering, toen de dijken op diverse plaatsen wél waren bezweken onder de druk van het kruiend ijs dat zich soms metershoog boven hun kruinen had verheven. Als een bevroren huik waaronder een vurige wraakengel schuilging. Niemand die dit spektakel had aanschouwd, kon twijfelen aan zijn machteloosheid tegenover Gods wil. Toch vergaten we al te licht hoe kwetsbaar ons bestaan was. Om deze hachelijke afhankelijkheid in woord en gebaar te tamboereren, spreidde dominee Hulstijn zijn beide armen en declameerde een strofe uit het ramp-lied dat aan die gebeurtenis was gewijd: *“Welk een jammerklagt, hoort men alöm niet uiten. // Gods Almacht is te groot, wie kan Zyn Wysheid stuiten, // Alschoon het Menschdom zugt, in deez’ bedroefde nood, // Daar zy niets anders zien, als den gewissen Dood.”* De wijde mouwen van zijn preekmantel leken op de gestrekte, natte vlerken van een aalscholver en Joost ervoer het sermoen als een dreigement, hoewel hem nochtans vaak was verzekerd dat hij op die hemelse gerechtigheid diende te vertrouwen. Het inzicht van de mens schoot echter te kort voor zulke onnavolgbare wijsheid, staving van deze onmacht viel immers dagelijks waar te nemen. Na afloop wijdden de kerkgangers onderling daarom maar weinig woor-

den aan de zegening die hen voor de watersnood had behoed. Na een korte groet spoedden ze zich huiswaarts; brokken ijs lagen gestapeld tegen het nieuwe hek rond de dikke toren en men had binnen als vanouds zitten vernikkelen, beducht dat het kwelwater elk moment door de vloer omhoog kon komen.

De vorst trok met zo'n tegenzin uit de aarde dat de pootaardappelen pas een maand later dan wenselijk konden worden geplant. Kruijk had met een zorgelijk hoofdschudden 'God zegene de greep' gezegd en met meer dan zijn gebruikelijke stiptheid toegezien dat de knollen op de vereiste afstand van elkaar in de grond werden gelegd. Vlak voor het aanaarden, toen de struiken tot handhoogte waren opgeschoten, ontwaarde de grootknecht hier en daar eerste tekenen van onheil. Hij riep baas Hattelaar erbij en wees op de lichtbruine vlekken op de stengels en aan de onderkant van het loof. De boer nam een onverzettelijke houding aan, de klompen breed vaneen op de klei en twee vingertoppen tegen de zilveren schakels waarmee hij de tijd aan de ketting hield. De verkleuringen waren hem nog te schaars en niet duidelijk genoeg om voor de oogst te vrezen, en hoewel het dus uitzonderingen waren, gaf hij toch opdracht om alle planten te verwijderen waarvan Kruijk meende dat ze waren aangetast. De grootknecht tikte onwillig tegen de klep van zijn pet.

Hij kreeg gelijk: er was geen beginnen aan. Spoedig bleek de uitzondering regel te zijn geworden. Donzige randen omzoomden de verdonkerde vlekken, het waren vuilwitte schimmeldraden die met het regenwater door de grond werden opgenomen om daar in het aardeduister de knollen aan te tasten. Kruijk sneed een opgegraven, nog lang niet volgroeide aardappel doormidden en liet Joost de woekering van roestbruine rot in het vrucht vlees zien. Een nog vage stank van bederf drong in diens neus en hij wendde zijn hoofd af.

'Zo ruikt de zachte heksenscheet waarmee honger wordt voorspeld, dan weet je dat voor de rest van je leven,' zei de grootknecht en plette de twee delen onder zijn klomp.

In de loop van de volgende dagen groeiden de plekken waar het blad aan het afsterven was gestaag, totdat het bouwland oker kleurde als een

stoppelveld na het rooien door roofzuchtige huurlingen van de Wintervorst. De planten werden uit de grond getrokken, de bedorven aardappelen opgedolven en in een hoek van de akker tot een stinkende bult opgehoopt. Dit was geen gezegend werk; de vaste arbeiders en enkele dagloners zagen deemoedig toe hoe de vlammen zich knetterend door de misoogst vreten. Overal op de kleigrond langs de rivieren brandden deze treurvuren; grauwe rookpluimen stegen naar de hemel en de Almachtige wendde Zijn gelaat van deze onwelriekende geuroffers af. Zijn gramschap zou er beslist niet door worden verzacht, verwachtte Joost.

Onverwacht sloeg een windvlaag de vlammen even neer. De prikkelende smook woei in zijn gezicht en haastig deed hij enkele passen terug, maar de benauwdheid had hem al bij de keel. Door zijn tranen zag hij het verschiet van onbestendige tijden, hoewel wazig geen visioen dat uit een zinsbegoocheling ontsproot, zoals weldra zou blijken.

Niet eerder was hij in de pronkkamer geweest. Nu was hem deze uitzonderlijke gunst zomaar verleend en zat hij aan de tafel met het gewreven eiken blad, zijn kousenvoeten bedeesd op de onderste spijl van de knopstoel. Terwijl baas Hattelaar het loon in duiten uittelde – met zuinige duim en wijsvinger om de kost en inwoning profijtelijk te verrekenen – keek Joost besmuikt om zich heen. De gehoute bedsteewand glansde als geolied mahonie en in de kamer hing een geur van boenwas. Links van hem tikte een staartklok met afgemeten anker gang elke verstreken seconde aan. Het was een rijk uurwerk in een donker gebeitste kast met bronzen gewichten en vergulde beelden op de kap, figuren waarvan hij het belang niet kende. De wijzerplaat blonk als een volle maan in de mist. Achter een ruit van opengewerkt latoenkoper volvoerde de slinger zijn maatslag met vast vertrouwen in een eeuwigdurend beloop. Voorafgaand aan de uurslag klonk een zacht gereutel in het raderwerk, alsof de klok schuchter zijn keel schraapte. Joost telde de slagen mee. Baas Hattelaar haalde zijn zakhorloge tevoorschijn en klapte het deksel open. Tot de galm van de laatste slag was uitgeklonken, hield hij de blik strak op het uurwerk in zijn handpalm gevestigd. Onder de klep van zijn hoge zijden pet dreef wrevel een wig tussen zijn wenkbrauwen.

‘Acht alweer,’ zei hij terwijl hij het stapeltje munten over de tafel naar Joost schoof. ‘’t Is jammer dat je weggaat, jong.’

Joost was liever gebleven, maar hij antwoordde niet. De keus was hem niet gelaten.

‘Waar ga je naartoe?’

‘Dodewaard,’ zei Joost.

‘Ja,’ zei baas Hattelaar en hij gebaarde dat het onderhoud alsmede zijn dienstverband hiermee waren beëindigd.

Dodewaard: dit klonk inderdaad niet erg aantrekkelijk; geen levendige boel zo te horen, had Kruijk gezegd. Maar dat er verwanten woonden was een goed ding. Een mens zonder familie kon tenslotte nergens op terugvallen. Dat mocht misschien zo wezen, maar hij had tante Willemijn noch oom Dirk ooit ontmoet. Eigenlijk wist hij niet eens of deze tante wel een echte zuster van zijn moeder was. Waarom zij, in verwachting van hem en kennelijk zonder vooruitzicht op enige bestaanszekerheid, de reis uit het Duitse land had ondernomen, hij kon er slechts naar raden. Misschien was ze daar door haar familie verstoten en hoopte ze op een verzoenlijker houding bij al eerder uitgeweken verwanten. Niemand kende de naam van zijn vader, of had het nodig gevonden hem die te vertellen. Een paar dagen na zijn geboorte stierf ze aan kraamkoorts onder de handen van een kwakzalver met minachting voor de kennis van vroedvrouwen, dat was hem wel gezegd. Wanneer en door wie? Daarover tastte hij in het duister van zijn vroegste heugenis, eigenlijk leek het alsof hij dit altijd had geweten. Dat kon natuurlijk niet, dus hij accepteerde de onverklaarbare kennis als gevolg van een onberedeneerde overlevering. Deze oplossing was hem in strenge bewoordingen geboden door de godsdienstonderwijzer van het Nijmeegse *Protestantsch Kinderen Weeshuis*, die hem meteen aanried er verder zijn hoofd niet over te breken; hij moest het als een gift van de voorzienigheid beschouwen en die nam men nu eenmaal zonder vragen te stellen aan. Over zijn schimmige levensbegin en daaropvolgende weeshuisjaren sprak hij niet; er had zich immers nooit een betrouwbare toehoorder aangediend. Helemaal juist was dit echter niet: de boekbinder Kamiel Stalpaert had zich een geduldige leermeester getoond aan wie hij, achteraf, meer dank verschuldigd was dan hij destijds had laten blijken;

zonder diens belangstelling zou hij nu heel wat dommer zijn. Stalpaert onderwees bereidwillig en zou zeker hebben geluisterd als Joost zijn binnenvettersziel maar iets meer had verloochend. Ook Kruijk zou dit hebben gedaan, dacht hij, op den duur en wanneer de tijd niet als zo'n ongeduldige scherprechter was opgetreden, al bleef dat evengoed giswerk.

Van zijn vertrek werd terloops of helemaal geen nota genomen. Het gezicht van de keukenmeid dat uit vrees voor de schijn van lichtzinnigheid geen vonk vreugde verdroeg, stond nog narriger dan normaal toen ze hem een toegeknoopt buideltje gaf. De inhoud, een homp paardenbrood, een klont reuzel en een tamelijk royaal stuk spek, had ze als leeftocht voor onderweg op bevel van de grootknecht in een lap neteldoek moeten wikelen. Tegen haar zin, dat begreep hij wel. Het afscheid van Kruijk was kort en mannelijk: een stevige handdruk en de verzekering dat de zon niet voor niets elke dag opging voor iemand die van aanpakken wist. Als hij de rivier stroomopwaarts bleef volgen en er flink de pas in hield, zou hij gemakkelijk binnen zes uur zijn bestemming bereiken, mits hij niet verzuimde om voor een kleine hartversterking bij een heksenherberg aan te leggen natuurlijk.

Toen hij bij de kromming in de weg kwam, waar de hoeve door struiken en bomen aan het zicht zou worden onttrokken, draaide hij zich nog even om voor een laatste blik op het krukhuis met zijn zwartgeteerde spatstroken onderlangs de witgepleisterde muren, dichte rietkap en overhuiving aan de achterzijde waar het hooi direct van de wagen op de zolder kon worden gestoken. Het erf was verlaten, geen mens keek hem na.

Breed en kalm stroomde de Waal hem tegemoet. Het water blonk onder de schoongeschuierde hemel en vanaf de dijk reikte het uitzicht tot in een wazige verte. Links het vette land met boomgaarden, weiden en akkers, rechts aan de overzijde gaf de abrupt afbuigende Maas ruimte aan eenzelfde landschap. Hij zag torenspitsen als de herkenningspunten van dorpen waar hij de namen niet van kende. Alles zag er vredig en welvarend uit. Deze schijn kon echter bedrieglijk zijn, de Almachtige was onberekenbaar en Zijn gramschap deed zich dan meedogenloos in natuurgeweld gelden, een toorn waartegen de mens machteloos stond. Al lopend dacht hij na

over de zin en reden van die onbarmhartigheid, maar voor een bevredigend uitsluitsel schoot zijn begrip te kort. Geen erg opzienbarende slotsom, hij kende zijn beperkingen. Vreemd vond hij wel dat zelfs predikanten vaak tot lijdzaam aanvaarden opriepen en zij hadden zich toch de verkondiging van Gods woord tot levenstaak gesteld. Ze wezen op de erfzonde en waren scheutig met vermaningen, zonder een woord van troost of uitleg te wijden aan die onbegrijpelijke rechtvaardigheid die toch bij veel mensen prangende vragen opriep. Hoewel ze erover zwegen, wist hij dit tamelijk zeker. Onder de herhaalde vereffening van het oudste vergrijp, kinderlijk onbezonnen begaan door het eerste mensenpaar, moest toch een keer een streep worden gezet, zodat voortaan schuldlozen niet langer even streng als daders werden bestraft.

De mensen die hij tegenkwam, beantwoordden zijn groet bekommerd, alsof ze door dezelfde kwestie werden geplaagd. Onwaarschijnlijk natuurlijk, hun zorgen waren vast van aardser orde: nijpend voedselgebrek, arbeidsloosheid of lijfelijke ongemakken. Toen hij even voordien de dijk was afgedaald om aan de roep der natuur te gehoorzamen, zag hij het schamele verblijf van een gezin. Boven een greppel was met wilgentakken en zeildoek een afdak gemaakt, waaronder op stro een vrouw en twee kinderen hurkten. Ze waren in lompen gekleed en de vale huid overtrok als vuil perkament hun knoken. De kinderen, twee meisjes voor zover hij kon zien, beloerden hem als schichtige dieren; de vrouw hield haar blik afgewend. Uit schaamte meende hij, in armoede leefde men tenslotte niet zonder schuld, wilde de volksspreuk. Op de grond was het kookvuur uitgebrand. Een ijzeren treeft stond met drie potten in de as, de leeggeschraapte pot er nog gapend van de honger vlak naast. Als er een vader was, zou deze wel om werk uit bedelen zijn. Hoe vaak kon zo'n man onverrichterzake terugkeren voordat hij voorgoed wegbleef?

Joost draaide zich om en vluchtte gehaast naar een plek waar hij buiten het zicht van de moeder en haar dochters zijn blaas kon ontlasten. Toen hij opgelucht de dijk weer beklom, keerde hij plotseling, als bij een ingeving, op zijn schreden en liep terug naar het armzalige onderkomen. Van enige afstand wierp hij de in neteldoek gewikkelde etenswaar naar de vrouw. Daarna maakte hij zich zonder nog om te zien uit de voeten. Soms voelde zo'n goedbedoelde daad als een tekortkoming, als verraad aan het eigen ge-

weten bijna; het 's ochtends gebeurde loon woog zwaar in zijn zak. Later zou hij horen hoe gereformeerde armmeesters er vrekkelig voor waakten dat de bodem van hun bedelingskas zichtbaar werd en pastoors hun be-rooide parochianen alleen de troost van zalvende woorden boden, brood, hesp en drank hielden ze in hun goedgevulde schapraaien achter slot en grendel, maar op dit moment wilde hij nog geloven dat er hulp zou worden verleend, zodra hun beklagenswaardige toestand werd opgemerkt. Betere hulp dan waartoe hij in staat was.

Iemand had hem naar het weeshuis in Nijmegen gebracht en daar zo'n geloofwaardig verhaal opgehangen dat hij als ouderloos kind met de juiste geloofsovertuiging werd ingeschreven. Joost Paltzer, vier jaar oud, vader NN, moeder Maria Paltzer, in het kraambed gestorven. Vroeger, vóór de Franse tijd, zou hij in het Arme Kinderen Weeshuis achter de Doddendaal zijn beland, maar daar waren nu de katholieke wezen ondergebracht. Aangezien hij niet wist hoeveel geluk hem daarmee beschoren was, hadden verscheidene onderwijzers en oppassers het besef van deze zegen er met starre regelmaat ingehamerd. Hardkoppige mannen waren het geweest, die tegenspraak als ondermijning van hun gezag zagen en een onwillige houding met slaag te lijf gingen, zonder hierbij enig verschil in leeftijd of lichaamskracht te betrachten.

Met de aanvang van zijn leven op aarde had hij zijn moeder gedood. Een misdaad als gevolg van de erfzonde met schuldbesef als straf. Ook die les kende hij terdege. Zo was hem veel geleerd dat hij niet kon begrijpen en naarmate hij ouder werd, kreeg hij al meer opstandige gedachten die beter verzwegen konden worden. Dit inzicht verwierf hij door schade en boetedoening, want telkens wanneer hij een onwelgevallige vraag stelde, kwam die brutaliteit hem op een afranseling te staan. Vervolgens werd hij vaak opgesloten in het smerige keldercachot, vlak naast het kolenhok. Daar kon hij dan zijn zonden langdurig overdenken. Van deze tuchtregel werd een heilzame werking verwacht, omdat ieder antwoord zich angstig in het duister schuilhield en hij, niet minder bang, daardoor vanzelf leerde te aanvaarden hoe de wereld in elkaar stak. Er bestond een onwrikbare orde die geen vragen of bedenkingen verdroeg.